

Lara GLIGIĆ

Pragmatizem in pristop majhnih korakov – država v središču realizacije kolektivnega blagostanja

Pristop majhnih korakov se nam skozi prizmo teorije v oblikah pragmatizma, kritičnega pragmatizma in inkrementalizma ponuja predvsem kot možnost, vsestranski pristop k sprejemanju različnih odločitev, med njimi tudi prostorskih. V članku predstavimo pragmatičnega načrtovalca, njegovo vlogo, način dela, možnosti uveljavljanja na trgu, kakršen naj bi bil in kako naj bi deloval. Pristop je predstavljen prek pregleda literature med seboj podobnih smeri s poudarjanjem njihovih razločujočih in povezujočih zakonitosti. Osrednja tema

članka je kritični vpogled v možnosti oziroma primere že obstoječega vključevanja pristopa v aktualne procese sprejemanja odločitev, kar je podrobneje obravnavano na primeru oblikovanja politik.

Ključne besede: teorije prostorskega načrtovalca, pristop majhnih korakov, sprejemanje odločitev, načrtovanje, politike

1 Uvod

Pragmatizem, kritični pragmatizem, inkrementalizem ipd. so različice na dano osnovo, pristop k načrtovanju v obliki majhnih korakov, postopoma, izhajajoč iz obstoječega stanja, s položaja, kjer ni danih absolutov, kjer je znanje varljivo in minljivo, resnica relativna in ne le rezultat, proces je tisti, ki je v središču zanimanja, pomen koncepta v povezavi z njegovimi praktičnimi posledicami. Pragmatizem, kritični pragmatizem in inkrementalizem se ponujajo kot možnost, široko odprta in uporabna metoda načrtovanja, odločanja, reševanja problemov v vsakdanjem življenju posameznikov, tako znotraj skupin kot tudi na ravni celotne družbe v obliki sprejemanja državnih politik.

2 Ključni pojmi

Pragmatizem je ameriška filozofska smer, po kateri je resnično to, kar je za posameznika koristno (internet 1). Je filozofsko gibanje raznovrstnih, toda med seboj povezanih teorij, ki poudarja, da je vsebina koncepta vključena in razvidna v praktičnem izrazu, da je pomen ideje v sposobnosti opazovanja in upoštevanja neposrednih praktičnih posledic in da resnica ni skladna z dejstvi, temveč je v uspešni soodvisnosti z izkustvom. Gre za praktični pristop k obvladovanju okoliščin ali reševanju problemov, ki sta ga razvila Charles S. Peirce in William James (internet 2).

Kritični pragmatizem – analitični in praktični pristop, ki se nanaša na pristope, procese in rezultate – nas izziva, da poslušamo kritično in cenimo različne oblike znanj. Rešuje vedoželjne dialoge, sodelovalne razprave in pregovarjanja in oblikuje rešitve, ki raje spodbujajo kot omejujejo. Deluje v smeri iskanja rešitev in možnosti, namesto da bi predvideval nezmožnosti (Forester, 2012).

Inkrementalizem je teorija tvorjenja državnih politik, ki nastanejo pri procesu interakcije in medsebojne prilagoditve številnih akterjev z različnimi vrednotami, interesi in znanjem, njen začetnik pa je bil Charles E. Lindblom (Hayes, 2013). Je politika postopnih sprememb, še posebej socialnih (internet 3). Ne ukvarja se s sredstvi in cilji, ampak vidi oblikovanje politik kot proces ustvarjanja marginalnih, robnih prilagoditev k obstoječim politikam. Je področje, ki omogoča vključitev kolektivnih vrednot, vendar pa kljub vsemu ni bil sprejet kot vodilo za akcijo (Campbell in Marshall, 1999).

3 O teoriji

Lindblom pojmuje teorijo kot poskus potiska kategorizacije, kolikor daleč mogoče, ter iskanja predlogov in načrtov, ki bi jih lahko uporabili v specifičnih okoliščinah (Lindblom, 1959). Pragmatizem se temu izogiba in vpeljuje primerjalno in preve-

ritveno analizo kot sistematično alternativo za teorije, za katere ugotavljamo, da nam pri oblikovanju politik pogosto zelo malo koristijo. Pragmatizem, kritični pragmatizem in inkrementalizem naj bi kot metode vodili h kolektivnemu blagostanju ob upoštevanju želja, vrednot vključenih posameznikov in/ali skupin, pri čemer ima osrednjo vlogo pragmatični načrtovalec kot organizator, povezovalac, spodbujevalec in usmerjevalec.

4 Pregled literature

V delu z naslovom *Znanost »prerinjanja skozi«* (ang. *The science of 'muddling through'*) Lindblom, začetnik teorije majhnih korakov, navaja dva modela sprejemanja odločitev. Pri prvem je končni cilj znan, predhodno razjasnjen in ovrednoten, njegova naloga pa je poiskati najprimernejša sredstva za njegovo doseganje. Pri drugem pristopu pričakujemo le delno uresničitev svojih ciljev prek neprekinjeno ponavljajočega se zaporedja sprejemanja odločitev v obliki manjših korakov, s katerimi se bližamo končnemu cilju. Natančnost predvidevanja vpliva na sprejete odločitve in se s približevanjem končnemu cilju veča (Lindblom, 1959).

Pri kompleksnih problemih uporaba prvega pristopa ni mogoča, vendar pa težnje po oblikovanju racionalne formulacije politik z vnaprej določenimi koraki v procesu opisuje prav prvi pristop in ne drugi, ki je v literaturi pogosto zanemarjen. Lindblom opiše to metodo kot metodo postopne in zaporedne omejene primerjave ali kot razvejano metodo (ang. *branch*), ki gradi iz obstoječega stanja in ga postopoma nadgrajuje s pomočjo majhnih korakov, podobno kot pragmatizem. To primerja s prvo, racionalno izčrpno ali koreninsko (ang. *root*) metodo, ki vsakič začne na novih temeljih in gradi na preteklem samo, če je izkušnja utelešena v teoriji (Lindblom, 1959).

Pri soočanju s kompleksnimi vprašanji pa smo se kljub v teoriji favorizirani racionalni izčrpnimi metodi večinoma primorani posluževati metode postopne omejene primerjave. V večini primerov sta izbor ciljev in empirična analiza potrebnih dejanj za doseganje ciljev neločljivo povezana. Sredstva in cilji niso ločeni, se prepletajo, zato analiza, kot je uporabljena pri racionalno izčrpnih metodah – pri kateri so vrednote in cilji vnaprej določeni in jasno ločeni od sredstev za doseganje ciljev in so običajno predpogoj za empirično analizo alternativnih politik –, pri razvejani metodi ni primerna ali je omejena.

Pri reševanju kompleksnih socialnih vprašanj zaradi velikega števila deležnikov in razlik v njihovih vrednostnih sistemih pogosto naletimo na konflikte med interesi in vrednotami. Prav tako socialne vrednote in cilji nimajo vedno enake relativne vrednosti, saj je ta odvisna od okoliščin. Problem vrednot je, kot pravi Lindblom, vedno problem prilagoditev na robovih (Lindblom, 1959).

Idealizirano gledano racionalna izčrpna metoda zajema vse pomembne dejavnike in ne izločuje, vendar pa je v praksi to treba početi. Ni mogoče upoštevati vsega, kar je pomembno, razen če je pomembno tako ozko definirano, da je analiza pravzaprav precej omejena. Vsak administrator, soočen s kompleksnimi problemi, mora najti način za poenostavitev (Lindblom, 1959). To pa ne pomeni, da se izogibamo kompleksnosti, temveč da znamo to upravljati. Kompleksnost ni prezrta, temveč je obravnavana prek učinkovitosti (Belber, 2009). Pri metodi zaporedne omejene primerjave je sistematično dosežena z omejitvijo na primerjavo politik, ki se od obstoječe, ki je v rabi, ne razlikujejo preveč, ter z zanemarjenjem pomembnih verjetnih posledic mogočih politik in tudi vrednot, vezanih na zanemarjene posledice. S tem so neposredno zmanjšani število, lastnosti in kompleksnost raziskav posameznih možnosti, ki se med seboj razlikujejo le na robovih, inkrementalno. Obstoječa politika je tako osnovni vir znanja. Neinkrementalni predlogi politik niso le politično nepomembni, ampak zaradi pomanjkanja znanja v svojih posledicah tudi nepredvidljivi. Pri inkrementalističnem pristopu gre za upoštevanje marginalnih razlik, odločamo se na podlagi vrednot, po katerih se alternativne politike med seboj razlikujejo. Pogosto pa smo zaradi nezmožnosti, da bi vnaprej oblikovali pomembne vrednote in šele nato izbrali politike, s katerimi bi vrednote in cilje dosegli kot pri racionalni izčrpnih metodah, prisiljeni sprejeti politiko brez vnaprej razjasnenih in določenih ciljev (Lindblom, 1959). Pri razvejani metodi se sredstva in cilji izbirajo sočasno, podobno kot pri kritičnem pragmatizmu, pri katerem se cilji in sredstva v okviru procesa oblikujejo spontano in postopoma.

Pragmatizem se pogosto pojmuje kot zanimanje s praktičnim. Ali kot pravi William James: »Funkcija misli je, da vodi akcijo, prava vrednost ideje pa je prepoznana šele v njenem rezultatu.« (Belber, 2009: 45.) Pragmatizem se v tem pogledu ukvarja z merljivo vrednostjo koncepta, ločeno od njene atraktivnosti v izrazu, produktu. Pragmatični načrtovalec, kot ga pojmuje Belber, je »most do realizacije«. Je umetniški strateg, verodostojen, miselno okreten, stremi k dovršenosti, efektiven mislec, iskalec primerne preprostosti, jasnosti. Pragmatični načrtovalec je v službi naročnika. Podpira in pospešuje njegovo razmišljanje ter se najprej usmerja v oblikovanje njegovih želja, šele nato v iskanje načinov, na katere bi jih bilo te mogoče zadovoljiti (Belber, 2009). Zahteve kritičnega pragmatika, kot ga definira Sherman, so zelo podobne Belberjevimi – biti mora nepristranski in iskati elegantne rešitve, omogočati drugim, da načrtujejo, spodbujati pridobivanje informacij z dialogom, strankarsko se ne sme opredeljevati, ob razlogih pa mora spoštljivo obravnavati tudi čustva, na pomen in problematičnost katerih v načrtovalskem procesu opozarja tudi Forester (2012).

Pragmatični načrtovalec najprej vedno analizira obstoječe in na podlagi tega oceni, kaj bi bilo treba dodati. Učinkovito

umovanje in sklepanje se ne začne s specifičnim ciljem, temveč z danim zbirom misli in sredstev, kar omogoča, da se cilji pojavljajo naključno skozi čas. Pragmatični načrtovalec je most med posameznikovimi cilji in konkretnimi, realnimi rezultati (Belber, 2009). Pragmatizem in kritični pragmatizem obsegata zanimanje, skrb s posledicami.

Kritični pragmatizem ni enostranski pristop k načrtovanju. Gre za sodelovalno, razpravljalno, široko odprto načrtovalsko prakso, ki se ukvarja s procesi in rezultati, ki so med seboj neločljivo povezani, podobno kot pri inkrementalizmu oziroma Lindblomovi razvejani metodi reševanja problemov. Kritični pragmatizem ceni širok spekter znanj in mišljenj ter nas uči, da so znanje in trditve zmotljivi, saj so pogosto povezani s trenutnimi razmerji moči. Pomaga nam razumeti kompleksnost posvetovalnih procesov z majhnimi, vendar bistvenimi razlikami med dialogom, debato in pogajanjem. Uči nas oblikovalskega procesa in nevarnosti reduciranja konfliktov v debato ob domnevi, da so konflikti samo argumenti o problemu, ob zanemarjanju dejanskega izvora konfliktnih okoliščin. Kritični pragmatizem nas vodi od nekonstruktivnega skepticizma proti rekonstruktivni imaginaciji, od domneve neverjetnosti k raziskovanju možnosti, od bolj pasivnega poslušanja k sodelovalnemu reševanju problemov s kreativnimi in domiselnimi načini iskanja rešitev, razmišljanjem zunaj okvirov, humorjem, ironijo, igro (Forester, 2012).

Pri načrtovanju je najpomembnejše predvsem to, za koga delamo in kaj želimo s tem doseči. Pragmatični načrtovalec deluje ali kot iskalec prostorov za umestitev že narejenih produktov ali kot umetnik, ki oblikuje za naročnika. Verodostojen mora biti v zavedanju, kdo je in na kakšen način lahko najbolje služi svojemu naročniku. Kot tudi pri inkrementalističnem pristopu načrtovanja nikoli ni zares konec. Bistvo pragmatičnega načrtovalca je zajeto v konceptu »misel vodi akcijo«, ali kot navaja Nancy Kline: »Kakovost izvedenega je odvisna od premisleka, ki ga opravimo najprej.« (Belber, 2009: 52.) Naloga pragmatičnega načrtovalca je, da spodbuja razmišljanje ter ne vsiljuje svojih idej in rešitev kot nadomestil za naročnikove misli. Pomaga v vsaki fazi kot usmerjevalec in pospeševalec od misli vodene akcije, vključno s konstantno prisotnimi vzporednimi testi ustreznosti odločitev (Belber, 2009).

Donald Schön je pokazal, da praktično dejanje ne izraža le namere, temveč tudi proizvaja dobre ali slabe posledice. Včasih nas posledice presenetijo, saj jih teorije, po katerih se ravnamo, ne predvidijo, čeprav smo jih prav za to ustvarili ter jih uporabljamo zaradi njihove sposobnosti napovedovanja, predvidevanja in zaznavanja mogočih posledic. Vsakič znova, ko nas posledice presenetijo, moramo teorijo preveriti in jo prilagoditi novim ugotovitvam, da bomo v prihodnje lažje in zanesljiveje prišli

do želenih rezultatov. Kritični pragmatik se ne posveča samo posledicam reševanja problema na določen način, temveč tudi naključnim in nepredvidenim mogočim razmerjem moči in avtoritet, ki lahko tvorijo bolj ali manj verjetne in verodostojne alternativne sisteme in znanja (Forester, 2012). Racionalna izčrpana metoda po Lindblomu močno temelji na teoriji, v nasprotju z razvejano metodo, ki jo favorizira, saj kot pravi, nimamo ustrezne univerzalne teorije, ki bi jo lahko uporabili za različne probleme v kateri koli politični sferi (Lindblom, 1959). Kritični pragmatik mora upoštevati vse mogoče verjetnosti – kaj lahko dejansko storimo. O moči in vplivu ne govori le retorično, temveč razmerja moči tudi praktično razišče (Forester, 2012).

Vsak element načrta mora prispevati h končni dovršenosti naročnikovih vizij. Jay Huges opiše idealnega svetovalca kot osebo, katere misli imajo sposobnost skakanja kobilic – lahko razmišlja o različnih idejah in projektih hitro in z lahkoto hkrati. Čeprav se ukvarja z manjšo nalogo, ima vedno vpogled v celoto. Kot radoveden otrok se bo pragmatični načrtovalec vedno spraševal »Zakaj?« (Belber, 2009). Kritični pragmatik pa ne odgovarja le racionalno na »kaj« od potencialno nezdržljivih problemov, ampak tudi kritično na povezana in soodvisna razmerja med strankami, ki kažejo interese in vrednote, vezane na obravnavano tematiko (Forester, 2012).

Pragmatični pristop lahko uporablja vsak svetovalec. Pomembna sta sodelovanje in diskusija.

5 Primer pristopa

Primer inkrementalističnega kot tudi pragmatičnega pristopa, postopka sprejemanja odločitev v obliki majhnih korakov, je oblikovanje politik ter zastavljanje ciljev in načinov za njihovo doseganje. Osnovni cilji se zamenjavo oblasti praviloma ne spreminjajo, demokracije spreminjajo svoje politike skoraj izključno prek prilagoditev na robovih. Glavne politične stranke se strinjajo o bistvu in osnovi, volivcem pa ponujajo možnosti z relativno majhnimi odstopanji. Proces verige korakov bi lahko na primeru Slovenije spremljali od osamosvojitve do danes. Postopno smo gradili in nadgrajevali – vsaka nova stranka, ki je prišla na oblast, je gradila na temeljih predhodne. Napake v preteklih korakih je poskušala popraviti, obstoječe stanje pa nadgraditi ter prispevati k rasti države in približevanju cilju, ki pa dokončno pravzaprav niti ni bil niti nikoli ne bo dorečen.

Politika ni sprejeta enkrat in za vselej – je neskončen proces oblikovanja in preoblikovanja. Oblikovanje politik je proces postopnega približevanja želenemu cilju, saj se skozi proces zaporednih inkrementalnih sprememb izognemo številnim napakam in pomanjkljivostim. Pretekla zaporedja korakov

pri oblikovanju politik nam dajo vpogled v verjetne posledice podobnih korakov v prihodnje. Za doseganje ciljev ne uporabljamo velikih skokov niti nikoli ne pričakujemo, da bo izbrana politika končna rešitev problema. Odločitev je le korak, ki mu lahko, če je učinkovit, v kratkem sledi naslednji. Majhni koraki omogočajo preverjanje predvidevanj s premikom na naslednjo raven ter tudi hitro in preprosto odpravljanje pomot in napak preteklih korakov (Lindblom, 1959).

Z odpravljanjem storjenih napak se ukvarjajo vlade od nastopa gospodarske krize naprej. Kriza nas je presenetila, nastopila je kot primer nepredvidene posledice, vpliva dejanj, saj je teorija, ki je bila takrat v veljavi, ni predvidela. Večina sil je še danes – kljub že vmesni novi begunski krizi – usmerjena v varčevanje, oblikovanje gospodarskih reform, postopno sprejemanje varčevalnih ukrepov, kar je očiten primer metode majhnih korakov. Postopno se sprejemajo vedno novi in novi ukrepi, pasovi se zategujejo. Prav postopno sprejemanje ukrepov nam omogoča spremljanje stanja, vplivov in učinkovitosti sprememb ter napovedovanje potreb in vplivov v prihodnje. Odločanje in sprejemanje poteka v dialogu s sektorji, ki na pogajanjih dosegajo manjša inkrementalna odstopanja od prvotnih ciljev aktualne vlade. Majhni koraki pa sprejemanje ukrepov sploh omogočajo, saj nas peljejo v smeri proti končnemu cilju – v danem primeru k zbiru varčevalnih ukrepov in dosegu gospodarske stabilnosti, ki jih hkrati zaradi obstoječih konfliktov interesov ne bi mogli sprejeti. Kot pravi Larry Sherman, »če želimo, da stranke sodelujejo, najdejo rešitve in dosežejo strinjanje, moramo najprej razrešiti njihova čustva; šele nato se lahko posvetimo sodelovanju in reševanju problemov« (Forester, 2012: 15).

Globlji obet kritičnega pragmatizma, kot ga razume Forester, je kritična, realistična analiza možnosti javnosti. Navaja nas k temu, da več časa posvetimo razmišljanju, kaj lahko storimo bolje, več časa iskanju dejanskih možnosti in ne predvidevanju neverjetnosti, neizvedljivosti. Kritični pragmatik mora stremeti ne le k pridobitvi soglasja in praktični izvedbi, ampak k legitimnosti, transparentnosti in odgovornosti odločitvenih procesov pragmatične produkcije – strinjanj, dogovorov, posledic. Kritični pragmatik stremi k nedorečenim rešitvam in enakovrednosti strukturiranega procesa. Javno soočenje, debata, ne bi smela biti izmenjava med »govorečimi glavami«, ampak javna razprava, v kateri je vsak glas slišan. Javne razprave imajo prepogosto zasnovo odločiti–obvestiti (razgrniti)–zagovarjati (Forester, 2012). Razmerja moči so v odločitvenih procesih zelo nazorno prikazana, in čeprav vlada, stranke in javni administratorji poskušajo vzpostaviti dialog in sodelovanje, se zanj pogosto odločajo prepozno, ko so stvari v grobem že dorečene in vpletene skupine večjih vsebinskih sprememb niti ne morejo

doseči. Ob varčevalnih ukrepih je primer postopnega sprejemanja odločitev in načrtov ob omejenem sodelovanju javnosti tudi sprejemanje občinskih prostorskih načrtov. To poteka v več fazah. Najprej z zbiranjem podatkov, torej izhajajoč iz obstoječega stanja, nato v iskanju rešitev in usmeritev, ki morajo biti usklajene med sektorji in tudi z interesi javnosti, ki je žal v večini primerov precej ozko vključena. Tudi če je načrt sprejet, ni dokončen, saj se lahko skozi čas s spremembo vrednot in potreb pojavljajo določena manjša neskladja, zaradi katerih so v praksi pogoste inkrementalne spremembe načrta, na primer sprememba namenske rabe zemljišč – iz nezazidljivih zemljišča v zazidljiva. Ja to sprejemljivo? Problem in odgovor izhajata morda že iz procesa.

Če se preozko osredotočamo na razlike in nezdržljivost in zaradi tega ne soočimo konfliktnih strank, bo naš samooklicani pragmatik slep in slab, neučinkovit – z manjkajočo podporo, sekundarnimi argumenti, ki bi lahko celo spodbujali javno zdravje in blaginjo (Forester, 2012). Test dobre in prave politike je strinjanje, dogovor o politiki sami. To je mogoče tudi, kadar ni doseženo strinjanje glede vrednot ali ciljev, kot v primeru varčevalnih ukrepov. Primernost politike se določi s primerjavo z drugimi politikami, ki bi lahko bile izbrane. Cilji sami nimajo druge osnovne vrednosti, kot da je o njih dosežen konsenz. Torej kot pravi Lindblom, ni iracionalno, če administrator zagovarja politiko kot dobro, čeprav ni sposoben opredeliti, za kaj je dobra (Lindblom, 1959).

6 Sklep

Pragmatizem in pristop majhnih korakov sta v teoriji predstavljena precej idealizirano in se v vsakdanjem življenju uporabljata zelo omejeno, le v svojih posameznih vidikih. Za dosledno upoštevanje načel pragmatizma pri sprejemanju odločitev bi bilo potrebno veliko več vložene energije, časa in denarja, kar smo in delno še vedno lahko spremljamo pri sprejemanju varčevalnih ukrepov, ki poteka že dobrih pet let, ter pri še nekončani pripravi vseh občinskih prostorskih načrtov. Pragmatizem se navezuje na sodelovalno načrtovanje, za katero vemo, da je pri nas slabo, predvsem pa prepozno vključeno v postopke, in ker je veliko lažje, ceneje in časovno manj potratno, se pri načrtovanju in sprejemanju odločitev še vedno v glavnem poslužujemo pristopov »od zgoraj navzdol«. Tak način participativnemu in analitičnemu, ki izhaja iz obstoječega in identificiranih potreb, močno nasprotuje. Je pa pragmatični pristop v svojih posamičnih načelih vključen in del vsakega odločitvenega postopka.

V praksi nam teorije služijo predvsem kot smernice, teoretične podlage in opora pri načrtovanju in načinu sprejemanja odloči-

tev. Njihov namen ni, da bi se jih brezglavo držali; pogosto se med seboj prepletajo, večkrat pa se mora načrtovalec zanašati tudi na svoj občutek, intuicijo, odvisno od narave problema, ki ga rešuje.

.....
Lara Gligič, študentka krajinske arhitekture
Cesta 4. julija 62, 8270 Krško
E-pošta: gligiclara@gmail.com

Viri in literatura

- Belber, J. T. (2009): The pragmatic planner: The bridge between human goals and concrete results. *Journal of practical estate planning*, str. 45–53.
- Campbell, H., in Marshall, R. (1999): Ethical frameworks and planning theory. *International journal of urban and regional research*, 23, str. 464–478.
- Forester, J. (2013): On the theory and practice of critical pragmatism: Deliberative practice and creative negotiations. *Planning Theory*, 12(1), str. 5–22.
- Hayes, T. M. (2013): *Encyclopedia Britannica*: Incrementalism. Dostopno na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1929195/incrementalism> (sneto 25. 6. 2016).
- Internet 1: <http://bos.zrc-sazu.si/cgi/neva.exe?name=ssbsj&tch=14&expression=zs%3D56189> (sneto 25. 6. 2016).
- Internet 2: <http://www.thefreedictionary.com/pragmatism> (sneto 25. 6. 2016).
- Internet 3: <http://www.dictionary.com/browse/incrementalism> (sneto 25. 6. 2016).
- Lindblom, E. C. (1959): The science of «muddling through». *Public Administration Review*, 19(2), str. 79–88.